

De cliënt in de integrale jeugdhulpverlening

Over de “meerlagigheid” van het discours

Katrien De Koster

Postdoctoraal onderzoeker, Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Politieke Wetenschappen

INLEIDING

1. Wat is het belang van de cliënt in de integrale jeugdhulpverlening? Volgens de officiële documenten wordt de cliënt in dit project centraal gesteld, wordt de hulpverlening op zijn maat afgestemd en wordt er directer geantwoord op zijn vraag, in plaats van het aanbod een doorslaggevende rol te laten spelen. Integrale jeugdhulpverlening werd in 2000 aangekondigd als een grootschalige hervorming van het geheel van alle diensten die betrokken zijn bij de hulpverlening aan kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar, wat het tot een project met potentieel zeer hoge inzet voor alle betrokkenen (hulpverleners, overheid én cliënten) maakte¹.

2. Uit onderzoek tijdens de periode van 1998 tot 2004, tijdens het opstarten van het project en het experimenteren in pilootregio's met de integrale principes, blijkt dat het spreken, het discours, over de cliënt in de loop van het implementatieproces van integrale jeugdhulpverlening sterk afneemt.

In dit artikel gaan we dieper in op dit “verdwijnen” van de cliënt in het praten en schrijven over integrale jeugdhulpverlening en stellen we de vraag wat hier de betekenis van is en welke consequenties dat met zich meebrengt. Daarvoor beschrijven we eerst hoe het spreken verandert doorheen de verschillende fasen van het project.

I. DE CLIËNT IN DE INTEGRALE JEUGDHULPVERLENING

3. Het doctoraatsonderzoek², uitgevoerd aan de Vrije Universiteit Brussel, richt zich op de analyse van het discours over integrale jeugdhulpverlening, vanuit de idee dat wat integrale jeugdhulpverlening precies is of

wat het zou moeten zijn, hoe het vorm krijgt en welke concrete gevolgen het heeft, wordt bepaald door de manieren waarop we erover spreken (schrijven). In hoofdzaak concentreert de studie zich op de periode van begin 1998 tot halfweg 2000 (“de geboorte”) en de periode van experimenteren in de pilootregio's, van begin 2003 tot half 2004 (“de ontwikkeling”). Voor de analyse van het discours tijdens de geboorte van integrale jeugdhulpverlening zijn de wetgevende teksten rond de maatschappelijke beleidsnota Bijzondere Jeugdzorg en alle bijbehorende parlementaire debatten en hoorzittingen onderzocht³. De manieren van spreken tijdens de tweede fase, die van de ontwikkeling, bekeken we aan de hand van diverse teksten⁴, wetgevende documenten⁵ en een vijftigtal interviews met betrokkenen op alle niveaus, specifiek in de regio Gent-Meetjesland.

4. In functie van dit artikel lichten we de cliënt als onderwerp van discours uit de veel ruimere analyses van dit onderzoek. Daar het spreken over de cliënt en over het hulpverleners, vooral tijdens de geboorte, opvallend gelijkloopt, schetsen we kort de resultaten van de analyse voor beide thema's. Onder de noemer “cliënt” hoort daarbij alles thuis wat wordt gezegd over wie de cliënt van de hulpverlening is, onder “hulpverlening” valt alles wat wordt verteld over hoe er moet worden gereageerd op, en gewerkt met, de cliënt. “Discours” werd in deze studie opgevat als een collectie van verhalen en verhaallijnen (fracties van verhalen). Daarin kunnen repertoires (eerder stabiele verhaallijnen) en dilemma's (twee tegengestelde polen waartussen verhaallijnen heen-en-weer bewegen) worden onderscheiden.

We bespreken het discours rond de cliënt en de hulp-

1. Over integrale jeugdhulp, zie *TJK* 2004/4, themanummer: *Integrale jeugdhulpverlening*, en de artikelen aldaar; J.-P. VANHEE, “Het Decreet betreffende de Integrale Jeugdhulp: jeugdhulp in transitie”, *Actualisatie Jeugdbescherming – Bijzondere jeugdbijstand, Verzamelde Commentaren en Regelgeving*, Universiteit Gent, februari 2004, 65-76.
2. K. DE KOSTER (in press), *De jeugdzorg van tegenwoordig: het hervormingsproces naar een integrale jeugdhulpverlening in Vlaanderen*, Gent, Academia Press, 2007.
3. In de maatschappelijke beleidsnota is voor het eerst sprake van “integraal hulpverleners”, in de betekenis van organisatorisch samenwerken. Maatschappelijke beleidsnota bijzondere jeugdzorg, *Parl. St. Vl. Parl.* 1998-99, nr. 1354/1, 1, met bijlagen 2-4.
4. Strategisch plan integrale jeugdhulpverlening, 2000; “Integrale jeugdhulpverlening in mensentaal”, 2002; Jeugdoploot, nieuwsbrief IJHV in Gent-Meetjesland, 2002-2004, nr. 1-13; Eindrapport Gent-Meetjesland, 2005, allemaal op www.jeugdhulp.vlaanderen.be.
5. Ontwerp van decreet betreffende de integrale jeugdhulp, *Parl. St. Vl. Parl.* 2001-02, nr. 1211/1-5; ontwerp van decreet tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse regering van 13 december 2002 betreffende de integrale jeugdhulp, *Parl. St. Vl. Parl.* 2002-03, nr. 1584/1-5; voorstel van decreet – van de heer Koen Helsen, mevrouw Ria Van Den Heuvel en de heren Jan Van Duppen en Jan Roegiers – betreffende de integrale jeugdhulp, *Parl. St. Vl. Parl.* 2003-04, nr. 2056/1-8; voorstel van decreet – van de heer Koen Helsen, mevrouw Ria Van Den Heuvel en de heren Jan Van Duppen en Jan Roegiers – betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp, *Parl. St. Vl. Parl.* 2003-04, nr. 2063/1-5. Later werd dit het decreet van 7 mei 2004 betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp, *B.S.* 4 april 2004 (ed. 1).

verlening aan de hand van drie momenten: de “geboorte” (1998-200), de “nageboorte” (het strategisch plan Integrale jeugdhulp) en de “ontwikkeling” (2003-2004).

A. DE GEBORTE VAN INTEGRALE JEUGDHULPVERLENING

5. Binnen het thema “cliënt” lijken jeugddelinquentie en de spanningen tussen het kind of het gezin als cliënt, de POS- vs. MOF-jongeren en de (delinquente) jeugd als dader of als slachtoffer centraal te staan.

Vele van de debatten rond de maatschappelijke beleidsnota hebben, expliciet of impliciet, “delinquente jongeren” als onderwerp. Verder komt het spanningsveld over wie nu eigenlijk als cliënt moet worden beschouwd, de minderjarige of de minderjarige én zijn gezin, veelvuldig terug in de hoorzittingen en rondetafels. Soms expliciet, wanneer vooral vertegenwoordigers uit de thuisbegeleidings- en dagcentra reageren op het feit dat ze vinden dat het gezin te weinig centraal wordt gesteld, maar ook minder uitgesproken. Beide polen lijken op bepaalde momenten in het “onderhandelingsproces” vanzelfsprekend te zijn. De ene keer draait alles – “uiteraard” – rond de minderjarige, vaak met verwijzing naar het Kinderrechtenverdrag, de andere keer staat het buiten kijf dat hulpverlening gericht moet zijn op het hele gezin. Dezelfde wisselende vanzelfsprekendheid is terug te vinden in de opeenvolgende teksten, die soms de minderjarige centraal stellen, maar in een volgende tekst hetzelfde doen met het gezin.

De nadruk die wordt gelegd op het onderscheid tussen POS- en MOF-jongeren is vreemd te noemen. Hoewel de té dunne grens tussen beide groepen van jongeren wordt geproblematiseerd, wordt tegelijkertijd – en soms door dezelfde mensen – gesteld dat beide groepen uit elkaar halen een onmogelijke opdracht is. Daarbij klinkt het repertoire “elke MOF is immers een POS” scherp door. Eveneens vreemd te noemen is dat dan maar wordt gesteld dat niet de groepen moeten worden onderscheiden, maar wel het aanbod. Voor wie is dit aanbod dan bedoeld?

Wat het dilemma jeugd als dader of slachtoffer betreft, valt een sterke consensus over de tweede pool op. Keer op keer wordt in de parlementaire debatten de complexiteit van de maatschappij benadrukt, die het voor jongeren (en hun ouders) heel moeilijk maakt om te functioneren. De verantwoordelijkheid ligt dus niet enkel bij de individuele minderjarige, maar is een collectief probleem. Het repertoire “elke MOF is een POS” ligt in dezelfde lijn: jongeren die misdrijven plegen, zijn eveneens het slachtoffer van een problematische opvoedingssituatie. Enkel de spreker van het Vlaams Blok in de plenaire vergadering over de maatschappelijke beleidsnota biedt een alternatief verhaal, dat de andere pool van het spanningsveld illustreert.

6. Binnen het thema “hulpverlening” tekenen zich de spanningen tussen sanctie-pedagogie, interventionisme-autonomie en gedwongen-vrijwillige hulpverlening af. De eerste spanningsvelden worden ook expliciet als spanningsveld vernoemd, het laatste uit zich meer door de focus die de debatten aannemen. Hoewel de gedwongen hulpverlening, zeker t.o.v. het algemene veld van de jeugdzorg, een kleine proportie vormt, is de overgang van vrijwillige naar gedwongen hulpverlening iets waar vooral de mensen uit het werkveld voortdurend op terug komen. Ze maken daarbij omstandig gebruik van schrijnende voorbeelden om hun grote bezorgdheid te benadrukken. Het gaat bij dit dilemma niet zozeer om twee tegenovergestelde polen, maar eerder om de ambigue overgang van de ene naar de andere pool als focus voor de debatten.

De spanning tussen sanctie en pedagogie vertaalt zich opvallend duidelijk in de gebruikte terminologie: “gespiede” taal en uitdrukkingen, zoals “lik-op-stuk”, “sanctioneren” en “duidelijke normen” staan tegenover woorden zoals “zelfgevoel”, “vertrouwen” en “medewerking”.

Binnen de spanning interventionisme-autonomie is er een grote consensus voor de interventiepool van het dilemma. Slechts een enkeling vertelt een verhaal waarin het vooral de arme, kwetsbare gezinnen zijn die het slachtoffer worden van deze interventie door de staat, op basis van de maatschappelijke norm. Ook in de maatschappelijke beleidsnota wordt de “maatschappelijke noodzaak” als basis genoemd voor de ontwikkeling van het aanbod.

B. HET STRATEGISCH PLAN: NAGEBOORTE EN START VAN INTEGRALE JEUGDHULPVERLENING

7. Het strategisch plan markeert een breekpunt met de vorige acties. Ten eerste is het uitgewerkt door technici die de omzetting hebben moeten maken van vertoog naar praktijk, van waarden naar een concrete reorganisatie (hoewel nog steeds op papier). Ten tweede heeft het een andere doelstelling dan de vorige “manieren van spreken”, doordat het een uitvoerbaar en planmatig instrument moet zijn in de erop volgende implementatie. Ten derde is dit plan uitgewerkt onder de verantwoordelijkheid van de minister, terwijl de vorige acties door het Vlaams Parlement werden geïnitieerd.

8. Inhoudelijk valt op dat de aandacht voor jeugddelinquentie en de debatten rond sanctioneren vs. hulpverlening, MOF vs. POS e.d. die in de vorige acties nadrukkelijk aanwezig waren, in het strategisch plan verdwenen zijn. De nadruk ligt in het plan vooral op de reorganisatie van de jeugdhulpverlening. Daarbij is er dus gekozen om “integrale jeugdhulpverlening” op te vatten als een verandering van structuren en praktijken. Een andere tendens valt ten slotte op in verband met het spanningsveld vrijwillige-gedwongen hulpverlening. Waar dit spanningsveld in de voorgaande debatten de

nodige nadruk – vooral vanuit het werkveld – meekreeg, is het strategisch plan bijna uitsluitend gericht op het deel van vrijwillige hulpverlening.

9. Hoewel deze tekst als een breekpunt kan worden beschouwd, zijn er zowel qua proces als qua inhoud een aantal lijnen die doorgetrokken worden. Zo ligt ook in deze tekst de nadruk op “goed beleid” en worden de principes voor hulpverlening (cliëntgericht, op maat, flexibel, ...) als verantwoording gebruikt voor de keuzes die in het plan worden gemaakt.

Opmerkelijk is ook dat in deze tekst participatie van de cliënt (dialogo, in overleg, ...) vrij centraal wordt gesteld, terwijl de commissie er in de maatschappelijke beleidsnota voor had gekozen om vooral het provisie- en protectierecht te benadrukken.

C. ONTWIKKELING: EXPERIMENTEREN IN PILOOTREGIO'S

10. Verhalen over de cliënten (Wie zijn ze? Wat is hun problematiek?) zijn in deze fase vrij zeldzaam bij de respondenten. “De cliënt” is een term die bijzonder vaak voorkomt, maar er wordt zelden gespecificeerd wie of wat daaronder begrepen kan worden⁶. Hetzelfde geldt voor de problemen waarmee gewerkt wordt: ook die worden door de respondenten niet geëxpliciteerd. In wat volgt hebben we de verhaallijnen die wel zichtbaar blijken, gerangschikt volgens enerzijds de omschrijving van wie “de cliënt” is en anderzijds welke definitie er wordt gegeven van de problematiek en het antwoord daarop (hulpverlening).

C.1. WIE IS DE “CLIËNT”?

11. De respondenten in dit onderzoek praten vrij consequent over de jongere én zijn gezin als cliënt. Daarbij wordt een sterke nadruk gelegd op de noodzaak om met de jongere én de context te werken om de hulpverlening te doen slagen. Hiermee samenhangend valt op dat het begrip “problematische opvoedingssituatie” vaak in de mond wordt genomen, wat volgens de respondenten een duidelijke keuze voor het werken met het hele gezin inhoudt. Slechts twee respondenten hebben het systematisch over “de patiënt” en beklemtonen het individu als uitgangspunt voor interventie. Beiden werken in een psychiatrische setting.

Opvallend is het ontbreken van de “MOF’er” als cliënt. Delinquente jongeren worden nauwelijks aangehaald in de verhalen van de respondenten, of slechts in de marge.

C.2. WELKE PROBLEMATIEK?

12. Drie verhaallijnen vallen hier op te tekenen. Ze betreffen de specificiteit, de zwaarte en de complexiteit van het probleem.

Sommigen van de respondenten benadrukken specifieke problematieken, en linken die aan “hun” sector. Ze praten dus over “hun” problematiek, vanuit hun praktijk, maar geven ook aan dat die problematiek een heel eigen aanpak behoeft. Ze beklemtonen daarbij als het ware hun positie als specialist.

Ten tweede vertellen de respondenten over de “moeilijke” cliënten. Daarbij lijken ze het niet over de jongeren zelf te hebben, maar over moeilijke situaties, waarin voor bepaalde jongeren geen plaats te vinden is en die daardoor als erg zwaar worden ervaren door alle betrokkenen. Ze presenteren zichzelf daardoor als zeer geëngageerd, want hoewel ze de “vuilbak” zijn omdat de jongeren ook niet bij hen thuishoren, blijven ze oplossingen zoeken.

Een derde verhaallijn gaat over de complexiteit van de problematiek. Hoewel regelmatig wordt benadrukt dat hulpverleners zwaar en moeilijk is, gaan slechts enkele respondenten hierop in. Steeds wordt daarbij benadrukt dat de problemen niet echt groter worden, maar dat de manier hoe ermee wordt omgegaan verandert. Dat “omgaan met” toont zich op verschillende niveaus: op het vlak van hulpverlening, het sociaal netwerk en de maatschappij in het algemeen. De problemen blijven met andere woorden dezelfde, het is het antwoord erop dat (de perceptie van) een grotere complexiteit creëert. Respectievelijk bieden hulpverleners een “dege-lijker”, “diepgaander” en “intenser” antwoord, kan de jeugd van vandaag minder rekenen op een steunend sociaal vangnet en reageert de maatschappij meer problematiserend. Dat laatste wordt onder meer verklaard door de verbeterde en wijd verspreide informatie door de media, waardoor mensen veel meer geconfronteerd worden met problemen (ook al zijn deze niet toegelaten in vergelijking met vroeger, het lijken er meer).

13. Over hulpverlening vallen duidelijkere verhalen op te tekenen in deze fase. Naast de zeer duidelijke consensus over het “vraag en aanbod”-verhaal – de vraag van de cliënt moet centraal staan en goede hulpverlening doet een aanbod dat aansluit op die vraag – wordt ook sterk benadrukt dat hulpverleners en cliënten als partners in het hulpverleningsproces moeten staan. In verband daarmee wordt zeer regelmatig gerefereerd aan het thema van cliëntparticipatie. Opvallend is echter vooral het dilemma dat we “ontmoeting vs. resultaat” hebben genoemd. Kort samengevat wordt in dit debat een warme, onvatbare, menselijke en van waarden vervulde hulpverleningsrelatie tegenover een koele, doelmatige, zakelijke en cijfermatige hulpverlening geplaatst. Dat vertaalt zich onder meer in een terminologie van “menselijkheid”, “respect”, “vertrouwen”, “nabijheid”, “integriteit” ten opzichte van “efficiëntie”, “controle”, “snelheid”, “rationaliteit” en “orde”. Beide polen van dit dilemma worden door de respondenten sterk benadrukt, van een echt spanningsveld lijkt pas

6. Uiteraard is het gebruik van het woord “cliënt” op zich ook niet zo neutraal. Waarom wordt bijvoorbeeld niet “patiënt” of “klant” gebruikt?

sprake als er door hulpverleners gesproken wordt over de kern van hulpverlening: die is “warm” in plaats van “koud”, die moet een “ontmoeting” zijn, in plaats van een “resultaat”. Door de respondenten zelf wordt deze tegenstelling ook doorgetrokken binnen de spanning tussen flexibiliteit en bureaucratie: de complexiteit van menselijke relaties (“mensen van vlees en bloed”) wordt daarbij afgezet tegenover het beleid, de koele wetenschap, regelgeving en een reductionistische visie op de cliënt (“cijfers en geld”).

D. DE VERSCHUIVING IN HET SPREKEN OVER DE CLIËNT

14. Waar tijdens de geboortefase het debat over de cliënt nog sterk werd gekleurd door het thema jeugd-delinquentie en de dilemma’s slachtoffer vs. dader, POS vs. MOF en de jongere vs. het gezin als cliënt, schuiven noch de respondenten, noch de beleidsteksten in de ontwikkelingsfase zeer pertinente verhalen over de cliënt en zijn/haar problematiek naar voor. Meest opvallende verhaallijn lijkt de stellingname dat “de cliënt” de jongere én zijn gezin omvat. Waar dit uitgangspunt in het strategisch plan nog sterk wordt benadrukt, is het in volgende teksten niet meer aan de orde. Opvallend is hier toch dat er in de marge ook een individugericht verhaal bestaat (jongere alleen), dat vooral vanuit de gezondheidszorg wordt geduid als efficiënter. Verder is er de verhaallijn die benadrukt dat er moeilijkheden zijn met bepaalde groepen cliënten, maar dat dit niet aan de jongeren zelf wordt gewijd, maar aan het gebrek aan gepaste opvang. Een derde verhaallijn, die bij een aantal respondenten wordt aangehaald, is dat het vooral de maatschappij is die de problematiek verzwaart of in de verf zet. Daarbij worden de jongeren zelf eerder buiten schot gezet. Interessant is ten slotte dat de “delinquente jongere” zowel in de beleidsteksten als in de gesprekken met de respondenten, nog nauwelijks opduikt.

Opvallend is verder dat in de eerste fase de debatten over hulpverlening een sterke samenhang kennen met die over de cliënt (bv. dader vs. slachtoffer en sanctie vs. pedagogie), terwijl hulpverlening – net zoals de cliënt – in het strategisch plan nauwelijks aan bod komt, tenzij dan onder de vorm van een sterke nadruk op cliëntparticipatie, gekoppeld aan kinderrechten. In de ontwikkelingsfase wordt die aandacht voor cliëntparticipatie doorgetrokken, maar komt ook een sterke verhaallijn in verband met de warme, moeilijk te vatten kant van de hulpverleningsrelatie bovendrijven.

II. VERKLARINGEN

15. Het thema jeugd-delinquentie en de verwante dilemma’s sanctie vs. hulpverlening, gedwongen vs. vrijwillige hulpverlening, dader vs. slachtoffer en POS vs. MOF komen nauwelijks meer aan bod in de fase van de ontwikkeling van integrale jeugdhulpverlening. In de gesprekken en teksten rond integrale jeugdhulpverlening in de ontwikkelingsfase krijgen ze minder “verhaaltijd”. Het zou kunnen dat het om een zodanige “evidentie” gaat, dat de doelgroep van de hulpverlening expliciteren onnodig lijkt, zowel voor de respondenten in de interviews, als voor de auteurs van de teksten. Andere mogelijkheid is dat minderjarigen niet zozeer als een andere groep dan andere cliënten (meerderjarigen) in de hulpverlening worden beschouwd. Verschillende respondenten hebben tijdens de interviews benadrukt dat wat hen betreft ook de hulpverlening aan volwassenen mocht opgenomen worden in een “integrale hulpverlening”. Toch zijn deze “consensus”-verklaringen weinig waarschijnlijk, gezien het feit dat er tijdens de geboortefase wel discussie op te tekenen valt rondom de cliënt.

16. Het “verdwijnen” van de cliënt in het discours van integrale jeugdhulpverlening doorheen de tijd is een interessante vaststelling. In de discours-theoretische literatuur gaat men ervan uit dat het niet spreken over een thema een uiting is van een verminderde functionaliteit van de bestaande “verhalen” of van onevenwichtige machtsrelaties⁷. Het verdwijnen kan dan een illustratie zijn van de macht die bepaalde groepen hebben om de belangrijke verhalen te bepalen. In het strategisch plan is immers voor het eerst sprake van het verdwijnen van de thema’s en dilemma’s rond de cliënt uit het verhaal over integrale jeugdhulpverlening. Eén hypothese is dat het “officiële verhaal” (het strategisch plan) zwaar heeft gewogen op het gemeenschappelijke discours. Nochtans heeft het verdwijnen van bepaalde verhaalthema’s of dilemma’s niet steeds te maken met machtsverhoudingen. Sommige verhalen zijn in de loop van een veranderingsproces misschien gewoon minder bruikbaar.

Wij stellen hier een verklaring voorop die het verdwijnen van de cliënt uit het discours van integrale jeugdhulpverlening wijt aan ruimere achterliggende spanningen en debatten en hun beperkte functionaliteit binnen het project van integrale jeugdhulpverlening.

7. Een aantal voorbeelden zijn: V. BURR, *Social constructionism*, Londen, Routledge, 2003; K. GERGEN, *An invitation to social constructionism*, Londen, Sage, 1994; K. GERGEN, “Knowledge as socially constructed”, in K. GERGEN en M. GERGEN (eds.), *Social construction: a reader*, Londen, Sage, 2003, 15-17; N. FAIRCLOUGH, “Critical discourse analysis as a method in social scientific research”, in R. WODAK en M. MEYER (eds.), *Methods of critical discourse analysis*, Londen, Sage, 2001, 121-138; R. WODAK, “The discourse-historical approach”, in R. WODAK en M. MEYER (eds.), *Methods of critical discourse analysis*, Londen, Sage, 2001, 63-94.

A. DE CLIËNT: WELKE HULPVERLENING VOOR WELKE JEUGD?

17. Boven haalden we al aan dat er een opvallende samenloop is tussen het spreken over de cliënt en het spreken over hulpverlening. De dilemma's die in een eerste fase de debatten beheersen, refereren daarbij aan ruimere debatten. Zo geeft het dilemma dader vs. slachtoffer niet enkel een beeld van wie de cliënt van de hulpverlening is, maar stelt het meteen een ruimere vraag naar een definitie van de situatie. Wie vormt het probleem, de jongere of de maatschappij? Moet die jongere dan tot verantwoording worden geroepen en gesanctioneerd of moet hij/zij ondersteund worden? Is onze jeugd verward door een steeds complexer wordende maatschappij en moeten we ze ondersteunen? Als de schaarse middelen voor zorg verdeeld moeten worden, hebben jongeren die "moedwillig" in de fout gaan dan evenveel recht op middelen dan die jongeren die slachtoffer zijn van een moeilijke thuissituatie? Als men aan hulpverleners vraagt wie hun cliënt is, dan hebben zij doorgaans niet veel problemen met het beantwoorden van die vraag. De spanningen die dus in het discours van integrale jeugdhulpverlening rondom de cliënt opduiken, hangen onzes inziens dus samen met verwarring rondom veel ruimere problematieken, m.n. rond ons kind- en jeugdbeeld en de acties die moeten worden ondernomen om daarmee om te gaan. Als het dan zo moeilijk is om onze positie in te nemen t.o.v. de jeugd en dus de cliënt in de integrale jeugdhulpverlening, is het vanzelfsprekend dat ook de keuzes qua hulpverlening onderwerp zijn van debat. Debatten over wie de cliënt is van integrale jeugdhulpverlening (en ruimer, hoe het onze jeugd vergaat) gaan dus bijna vanzelfsprekend vele kanten op. De verwarring rondom onze jeugd en de manier van aanpakken ervan is onzes inziens niet zo verwonderlijk in een "postmoderne", geïndividualiseerde samenleving waarin traditionele rollen (ook die van kind-opvoeder) steeds meer in vraag worden gesteld, terwijl bestaande structuren, de geschiedenis van onze systemen en een mogelijkere wijze achterhaalde taal de contouren bepalen van ons handelen.

B. HET VERANDERINGSproces INTEGRALE JEUGDHULPVERLENING EN DISCOURS

18. Het is eigen aan een project als integrale jeugdhulpverlening, zeker in de experimentele fase, dat de nadruk ligt op vooruitgang, verandering en het proces van samenwerking tussen alle betrokkenen. Daarbij is het vanuit de theorie te verwachten dat een gemeenschappelijke basis wordt benadrukt om een gezamenlijk discours te bevorderen, om zo ook tot gezamenlijke acties te komen. Het is vanzelfsprekend dat in een project zoals integrale jeugdhulpverlening de nadruk meer

komt te liggen op het proces van verandering en de structurele aanpassingen die dat mogelijk moeten maken, dan op de meer inhoudelijke, culturele debatten. Uit de analyses van de parlementaire hoorzittingen en rondetafels tijdens de geboorte van integrale jeugdhulpverlening, dus alvorens het specifieke project van start ging, spreekt veel meer discussie en er zijn dan ook duidelijke spanningsvelden te onderscheiden. Deze fase had dan ook de expliciete bedoeling om tegenstellingen in discours toe te laten, om alle meningen aan bod te laten komen. We kunnen ons echter de vraag stellen wat het effect zou geweest zijn van het bezigen van een discours waarin de visie op de cliënt en daarmee samenhangend ons maatschappelijk beeld van de jeugd geëxpliciteerd zou zijn tijdens de ontwikkelingsfase van het project. In dit scenario zou een integrale "samenwerking" tussen heel verschillende diensten en belanghebbenden vast en zeker op de helling zijn komen te staan, omdat het debat in een vroeg stadium enige vooruitgang in het proces zou hebben belemmerd. Daarbij moet worden benadrukt dat de voorrang van structurele verandering op culturele mentaliteitswijzigingen in functie van dit veranderingsproces wellicht een legitieme keuze is geweest, maar dat het een cyclisch proces betreft, waarbij de inhoudelijke debatten die voorlopig "in de wacht" gezet zijn, nadien noodzakelijkerwijs terug moeten worden opgepikt.

19. Wat met de kinderrechten en de cliëntparticipatie? Doorheen de verschillende fasen blijven kinderrechten en cliëntparticipatie, in meerdere en mindere mate, steeds aanwezig in het discours. Toch blijven deze concepten niet statisch doorheen de tijd.

Ten eerste is er in het kinderrechten debat een duidelijk merkbare verschuiving te noteren. Oorspronkelijk werd dit thema – weliswaar in de marge – vooral inhoudelijk ingevuld: welke rol moeten kinderen krijgen? Hoe moeten we met hen omgaan? Moeten ze als volwassenen worden behandeld? Het gaat hier in essentie om ons kindbeeld. Vanaf het strategisch plan wordt de nadruk op kinderrechten veel meer organisatorisch ingevuld, met cliëntparticipatie als centrale focus. Daarbij staan vragen op de voorgrond zoals: hoe moeten we dit organiseren? Mogen jongeren hun dossier inkijken? Hoe kunnen we gebruikersorganisaties betrekken bij het beleid? Ook het Decreet Rechtspositie⁸ lijkt een illustratie van een "vertechnisering" in de praktijk van de ontwikkeling van een complex debat tijdens de aanloop naar een integrale jeugdhulpverlening.

Ten tweede lijkt juist de organisatie van participatie en kinderrechten in de praktijk veel knelpunten te vertonen. Zegt dat iets over de inhoud? Is er toch minder consensus over ons kindbeeld dan verwacht? Het "cliëntparticipatieverhaal" en het "kinderrechtenverhaal" lijken hier vooral retorische instrumenten. Het kinderrechtenverhaal wordt in de debatten vooral

8. Decr. 7 mei 2004 betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp, B.S. 4 oktober 2004.

gebruikt op momenten dat consensus tussen de sprekers moet worden benadrukt. Het is onze hypothese dat cliëntparticipatie en kinderrechten in een eerste fase vooral als mobiliserende waarden worden gebruikt. Dat wil zeggen dat het concepten zijn die voor heel verschillende groepen met heel verschillende doelstellingen kunnen worden aanvaard als gezamenlijke streefdoelen die nopen tot verandering. Daarbij worden deze waarden vooral gebruikt om een gezamenlijk project in de verf te zetten, zoals wanneer de frictie, de onenigheid tussen de betrokkenen te groot lijkt te worden. Pas in een volgende fase, bij de organisatorische uitwerking van deze waarden of principes worden de verschillende invullingen door de verschillende groepen weer zichtbaar. Hoewel kinderrechten en cliëntparticipatie stabiele thema's zijn in het discours, lijkt dit dus niet zozeer op een consensus, maar eerder op een functioneel gebruik van concepten waarover – althans op het eerste zicht – een grote overeenstemming lijkt te zijn onder de betrokkenen in het veranderingsproces. Een andere illustratie is de sterke nadruk die hulpverleners tijdens de ontwikkelingsfase beginnen te leggen op de “warme” kant van de hulpverlening.

III. CONSEQUENTIES

20. Wat is nu het belang van de cliënt in de integrale jeugdhulpverlening? Bovenstaande argumentatie zoekt het belang van het debat over de cliënt vooral in zijn ruimere context, namelijk de context van het debat over de aanpak van en de visie op het kind en de jongere in onze maatschappij. Dat in het discours over integrale jeugdhulpverlening vrij plots geen plaats meer is voor de cliënt van die jeugdhulpverlening betekent dus niet dat die cliënt minder belangrijk wordt, maar geeft vooral aan dat de achterliggende, essentiële debatten potentieel te gevaarlijk zijn om toe te laten in een veranderingsproces zoals integrale jeugdhulpverlening er dat een is (cf. *supra*, II.B). Dit heeft een aantal consequenties. Om de voortgang van het project integrale jeugdhulpverlening niet te hypothekeren werd er vooral aandacht gegeven aan structuren: organisatorische aanpassingen zoals de oprichting van netwerken, het uitwerken van convenanten met afspraken, het uitproberen van organen zoals de toegangspoort, en het hierrond voeren van sterk verwante inhoudelijke discussies. Het is niet zelden dat veranderingsprocessen (zie bv. ook de politiehervorming van 1999⁹) daarbij de

omslag qua “cultuur” verwaarlozen of ervan uitgaan dat de mentaliteitswijziging de structuraanpassingen wel zal volgen. Het is daarbij te verwachten dat de onderliggende inhoudelijke debatten (Wie verdient hulpverlening? Het kind als verantwoordelijke actor of als te beschermen subject?) steeds blijven terugkomen in verwante thema's of discussies, omdat ze in het project integrale jeugdhulpverlening geen antwoord hebben gekregen. Mooi voorbeeld daarvan vormen het globaal plan Bijzondere Jeugdzorg van minister Inge Vervotte¹⁰ of het vernieuwde jeugdrecht¹¹. In het globaal plan van 2006 valt bijvoorbeeld op hoe identiek dezelfde probleemanalyse wordt gemaakt als in de maatschappelijke beleidsnota in 1999, tot de terminologie toe. Nochtans worden er in het plan heel andere keuzes gemaakt qua aanpak van deze problematiek, bijvoorbeeld het fors investeren in één specifieke sector van de jeugdhulpverlening, de bijzondere jeugdzorg. Ook de inhoudelijke debatten rond jeugd delinquentie die in 1998-1999 aan bod kwamen in de aanloop van integrale jeugdhulpverlening, vormde in 2006 de aanleiding tot het vernieuwde jeugdrecht, waarvan tot nog toe erg onduidelijk is hoe het zich verhoudt tot bijvoorbeeld de toegangspoort van integrale jeugdhulpverlening.

Het is mijns inziens belangrijk om in de debatten en discours dus steeds voor ogen te houden welke onderliggende lagen er zijn. De “cliënt” definiëren is dus helemaal niet zo eenduidig als het soms wordt verondersteld te zijn, net door de intense verwevenheid met ruimere debatten rond hulpverlening en jeugd (cf. *supra*, II.A). Niet alleen in een project als integrale jeugdhulpverlening is dat het geval, maar deze “meerlagigheid” komt voor in vele van de pogingen die – veelvuldig en met veel goede moed – ondernomen worden om klaarheid te scheppen in het kluwen van de hulpverlening aan kinderen en jongeren. De onduidelijke status die de kinderrechten en cliëntparticipatie in het verleden hebben gekregen zijn daarvan een illustratie, zij waarschuwen ons voor een te eenduidige en afgevlakte analyse van wederzijdse standpunten.

Het is dus ieders verantwoordelijkheid om alert te blijven voor klaarblijkelijk “verdwijnen” van bepaalde thema's uit het debat, om deze als een signaal te zien van onderliggende spanningen en om deze knelpunten voortdurend weer op de agenda te zetten. Daarbij is het dan weer belangrijk om rekening te houden met de “meerlagigheid”; het zou onjuist zijn te veronderstellen

-
9. E. ENHUS en P. PONSALERS, “Onmacht tot cultuurverandering. Politiehervorming in België”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2005, 47, 345-354; E. ENHUS, W. HUISMAN en P. PONSALERS, “Criminologie en politie in Nederland en België. Actuele concepten rond structuur en cultuur”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2005, 47, 331-334; N. VANDEWOUDE, “Community policing in identiteitscrisis?”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2005, 47, 355-364.
 10. Vlaams minister Inge VERVOTTE, “Gloobaal plan Jeugdzorg: De kwetsbaarheid voorbij; Opnieuw verbinding maken”, februari 2006, zie www.wvc.vlaanderen.be/bijzonderejeugdbijstand/PDF/gloobaalplan.pdf.
 11. Wet 13 juni 2006 tot wijziging van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming en het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd, *B.S.* 19 juli 2006 (ed. 2) en Wet 15 mei 2006 tot wijziging van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het Wetboek van Strafvordering, het Strafwetboek, het Burgerlijk Wetboek, de nieuwe Gemeentewet en de wet van 24 april 2003 tot hervorming van de adoptie”, *B.S.* 2 juni 2006. Voor een duidelijke (gecoördineerde) versie van de nieuwe wet op de jeugdbescherming, zie J. PUT, *Het nieuwe jeugdrecht*, Brussel, Larcier, 2007.

dat er consensus is over begrippen en concepten, dat wijst dit onderzoek duidelijk aan. Het wordt dus zaak om voortdurend klaarheid te scheppen in de precieze betekenissen die we aan termen zoals “de cliënt”, “cliëntparticipatie”, “kinderrechten” willen hechten. En ten slotte mogen we ons niet laten verleiden tot een debat aan de oppervlakte: we moeten voortdurend met elkaar onderhandelen welke maatschappelijke

positionering ten opzichte van onze jeugd we willen voorstaan en wat daar de consequenties van zijn. Want hoe complex de discussies ook mogen zijn en hoeveel oog we ook moeten hebben voor de “meerlagigheid” van het discours, de diepgaande inhoudelijke debatten, over de échte essentie van omgaan met onze kinderen en jongeren, die bepalen het belang van het kind.